

LEO ŠEŠERKO

Legitimnost in socialno gibanje

Preteklost nas kondicionira, obremenjuje, izsiljuje, utemeljuje Umberto Eco postmodernizem v svoji Postille k romanu Ime rože. V samem romanu pa položi glavnemu akterju knjige, Viljemu v usta opis njene argumentacijske strategije: »Preprosti ljudje si ne morejo izbrati svoje herezije, Adson, oprimejo se tistega, ki pridiga v njihovi deželi, tistega, ki gre skozi njihovo vas ali skozi njihov trg. Prav to izkoriščajo njihovi sovražniki. Govoriti javnosti o eni sami hereziji, ki na primer obenem uči odklanjanje spolnega užitka in telesen stik, je dobra pridigar-ska umetnost, saj pokaže heretike v enem samem spletu peklenskih protislovij, ki nasprotujejo zdravemu razumu.« (Ime rože, Ljubljana 1984, str. 216). S tem je tematiziran teren socialnih gibanj onkraj alternative, ali so ta gibanja nekaj, kar pripada izključno novejšemu času in industrijski družbi, ali pa jim je mogoče slediti nazaj vse do primitivnih družb. *Socialna gibanja so namreč tista gibanja, med katerimi ni mogoče izbirati, ker zanje ne velja, da se najprej formirajo kot herezije, potem pa se jim ljudje priključijo, temveč so ravno obratno – najprej ljudje in njihova situacija in šele od tod gibanja.*

Tudi marksizem ni nikakršna teorija, ki se ji je mogoče priključiti, in ravno situacija, v kateri funkcionira ta teorija kot legitimacijski mehanizem, kot preteklost, ki nas kondicionira, tematizira vprašljivost vseh glavnih podedovanih »resnic marksizma«. V javnosti namreč funkcionirajo ali kot nek fantazmagorijski argumentacijski voz, ki lahko razreši vsako pomembno družbeno vprašanje, ali pa kot agregat resnic, ki jih je poskušal sistematizirati Wolfgang Fritz Haug v svoji knjigi *Pluralni marksizem*, kjer to pojmovanje razkrije kot ekonomistično vizijo, za katero so temeljni in centralni produkcijski odnosi, ki izžarevajo v različnih pojavnih formah, v formah politike, prava, religije in sploh kulture oz. ideologije. To je tisto pojmovanje, ki je treba z njim opraviti tako, da se razkrije njegova legitimacijska funkcija.

To pojmovanje je največkrat uspevalo brez argumentacijske povezave z Marxovimi teksti, ali le z fragmentarno naslonitvijo nanje, tako da jih je dobesedno naredilo za fragmente. Hranilo se je iz slutnje, da je Marxova kritika politične ekonomije oz. »Kapital« najpomembnejša in najskrbnejša razdelava njegove teorije in tudi za analizo današnje svetovne krize

posebej produktivna. Ta »ekonomistična« tradicija v marksizmu je tudi v od marksizma distancirani javnosti dobila priznanje kot edina ekonomska teorija oz. teorija produktivnih sil, ki zmore koherentno pojasniti današnje svetovno (krizno) situacijo. Pri tem je bilo predpostavljeno, kakor da je Marx koncipiral »čisti ekonomski zakon gibanja kapitala«, ki ga je zdaj mogoče uporabiti pri analizi današnje ekonomske situacije ali tematskih sklopov, ki so blizu ekonomiji.

Toda »Kapital« je nasprotno tekst, za katerega je značilno, kot to formulira Haug, da ima več nastavkov za pojasnjevanje, ki obstajajo eden ob drugem, od katerih Haug eksplicira dva: logiko profita in logiko razrednega boja. Znano je, da tehnološke inovacije izraščajo iz stremljenja po profitu in iz konkurenčnega pritiska na podjetja, ki zaostajajo. Nena doma pa Marx zapiše, da je mogoče in nujno celotno zgodovino kapitalizma napisati kot zgodovino odkritij, ki slabijo odpor delavcev in substituiraajo njihovo delo ter s tem devalvirajo njihov vpliv v organizaciji dela, tudi če to gre na račun profita. Logika profita in logika razrednega boja si torej tudi s stališča organizatorja proizvodnje ne ustrezata harmonično, saj radikalne investicije v produktivne inovacije suspendirajo direktno komuliranje profita, ki je mogoče šele naknadno, in radikalno kumuliranje profita suspendira kapitalne investicije. Strategija razvoja produktivnih sil v tej perspektivi nikakor ni vprašanje nekega mehanizma, ki še ni bil dovolj odkrit, kot so domnevali materialisti v 17. in 18. stoletju, temveč je obratno vprašanje samega subjekta, karšenkoli že je, in izkustvo tega subjekta izkazujejo socialna gibanja.

V interpretiranju Marxovih spisov, še posebej »Kapitala«, pa tudi marksizma, pa je še danes uveljavljena tradicija izpostavljanja domnevne notranje teoretske konvergence, ki je pripravljena žrtvovati raziskovanje diferenciranih teoretskih nastavkov, da bi ustvarila teren za statuiranje enodimenzionalne, neprotislovne dejanskosti z enim samim centrom ali centralnim mehanizmom in podrejeno periferijo. Tako je zdaj vsak stavek spisa, kot je »Kapital«, interpretiran kot enoznačna izpeljava koncepcije centralnega mehanizma, medtem ko se je avtor mučno prebijal med različnimi motivi. Uveljavila se je, recimo, interpretacija, da je »Kapital« skoz in skoz razsvetljensko motiviran tekst, v katerem sicer gre za kritiko celotnega produkcijskega načina dobe, ki ji pripada, torej tako za kritiko »produkcije stvari in ljudi«, pri čemer pa je prizadevanje za odpravo človeške eksploatacije nadomestilo povzdigovanje eksploatacije narave.

Tudi sama koncepcija proizvodnje, kot jo Marx uvede v petem poglavju druge nemške izdaje prve knjige »Kapitala« signalizira človekovo imaginarno izvzetost iz narave. Rečeno je, da je delo najpoprej proces med človekom in naravo, proces, v katerem človek posreduje, ureja in kontrolira svojo snovno menjavo z naravo s svojim lastnim ravnanjem. Človek je tu predstavljen kot center, narava kot periferija, kar je nižje v spisu še bolj podčrtano s skoraj bibličnimi prispodobami o človeku kot gradbeniku, ki ga ob še takšni ročni nespretnosti odlikuje, da gradi najprej v svoji glavi,

da ima *smoter*, ki ga uresniči s spremembo forme tistega, kar je naravno. Tu pride jasno do izraza razsvetljenski motiv človeškega razuma, ki odlikuje in izenačuje ljudi, je pa sam razumljen v odtrganosti od konkretnih družbenih razmer in konkretne človeške narave. Da je razum nekaj naravnega oz. danega od narave, je tu vzeto in fiksirano v abstrakciji od ljudi in njihovih razmerij. Narava je pojmovana tako, kot da je v vsakem oziru slepa in človeški smoter, kot da je nekaj evidentnega.

Ta razsvetljenski motiv in način raziskovanja, ki je polno razvit v prvem delu petega poglavja, se zaključi takoj, ko začne Marx raziskovati produkcijski proces v konkretnih razmerah produkcije za kapital, torej ko začne raziskovati produkcijski proces kot proces uvrednotevanja oz. kot proces tvorjenja vrednosti. Tu človek ni več vzdignjen nad vso naravo, temveč je njen del, narava in surovine so samo požiralci njegovega dela. V poznejših poglavjih se ta razsvetljenska inspiracija sem in tja spet uveljavi, toda šele v interpretacijah teoretske konvergence začne dominirati nad vsemi drugimi temami in postane podlaga za dokončno sodbo in obsodbo knjige. Prej mnogodimenzionalna in boreča se teorija, v kateri avtor na vsakem koraku razodeva svoj dvom in svoje iskanje, je zdaj prezentirana kot enosmerna in enoznačna, od avtorja preostane zgolj teoretska fasada, primerna, da vzbuja neugodje in grozo.

Pomanjkljivost označevanja Marxove kritike politične ekonomije za razsvetljenski pozitivizem je torej ravno v tem, v čemer je to označevanje najmočnejše: odkriva nek dejansko prisoten motiv, ki pa ga projicira v vse pore te teorije in mu povsem podredi vse raziskovalne rezultate, ali kot je to postalo običajno, iz teorije izpelje »raziskovalni model«, kar samo pomeni, da je v njem vse predelano oz. modelirano po tej eni sami teoretski dimenziji.

Dejansko pa je ta razsvetljenski motiv človekove vzvišenosti nad naravo samo še nepremagana tradicija klasične politične ekonomije Smitha in Ricarda, pri katerih je bilo delo teoretsko emancipirano na isti način kot pri razsvetljencih: razum, in po čemer oba tudi spadata v razsvetljenstvo oz. sta samo v ekonomiji razvila tisti princip, ki so ga Kant, Diderot, Voltaire, Rousseau in drugi razvili v filozofiji in literaturi. Vsako ločevanje razuma in dela je bilo pri njih seveda odpravljeno, za tisto novo, kar so uvajali, namreč načelo človekove svobode misli, svobode tiska, gibanja, zbiranja, govora itn., je bila to podrejena diferenca, ki je še nosila na sebi sledi prejšnje družbe. Bila pa je vseskozi aktualna, in zato se je z muko tudi teoretsko uveljavila, bila priznana kot nekaj dejanskega in kot princip dejanskosti. Marxova analiza blagovne forme oz. forme vrednosti, ki je bila v prvi izdaji razvita le v dodatku knjige, ki pa naj bi pojasnil princip celotne knjige, se tudi v drugi, predelani izdaji še ni polno uveljavila, zlasti ne v omenjenem prvem delu petega poglavja. Predstavlja pa ekonomsko raziskovanje zgolj medčloveškega, družbenega razmerja v izhodišču, tako kot analiza procesa dela postavlja v ospredje delo kot proces med človekom in naravo. Marx je torej do konca omahoval med

obema nastavkoma, čeprav se je v poznejših letih vse bolj uveljavljal oni prvi, teorija pa je kot delovna teorija vrednosti ostala poimenovana po drugem.

Ta situacija zahteva, da se odgovemo pojmovanju Marxove in poznejše marksistične teorije kot nečemu monolitnemu, centraliziranemu, dirigiranemu – in je potrebno ravno nasprotno: pokazati mitološko funkcijo prikazovanja enoznačnosti in enotnosti marksizma ne glede na to, ali je ta mitologija zaklinjana v njem samem ali zunaj njega.

Tradicionalna podoba, kaj je marksizem, prikazuje to monolitno koncepcijo, ki ustreza nekemu političnemu interesu, ki je koncentriran v tistem, kar Haug imenuje »*sistem politike zastopanja*«. Ta zasluži, da ga vzamemo pod drobnogled, pa naj gre za »interese«, ki naj bi bili zastopani, ali za mehanizme, s katerimi so zastopani. Vprašljiv je sam značaj podružbljanja interesov in njegov politični status. Historično prihaja ta vprašljivost do izraza najprej v moralnem spraševanju in moralni kritiki. Ali so družbeni interesi ustrezno zastopani, ali so »izdani«? V tem sistemu nekaj oseb zastopa mnoge druge in govori v njihovem imenu, kar je pač utemeljeno z neko *tehnološko neogibnostjo*. Moralna kritika predstavljениh, zastopanih, »izdanih«, dobi svojo moralno legitimnost v tej tehnološki negibnosti predstavljanja in zastopanja, s čemer se podružbljanje že politično osvobodi od družbe in ji stopi kot njen politični predstavnik nasproti. Socialna gibanja torej ne vznikajo preprosto kot alternativa tej problematični zastopanosti družbenih interesov, temveč kot kritika in alternativa problematične povezanosti selektivne reprezentiranosti in njene tehnološke utemeljenosti.

Tako prihaja do politično »nevtralnega« kumuliranja družbene moči in nemoči, pristojnosti in nepristojnosti, aktivnosti in pasivnosti, govora in molka, v katerem ima govornica svojo politično funkcijo sprevračanja, ki Hauga zanima kot »*privzdignjeni diskurz*«, namreč *diskurz predstavnikov, v katerem je govora o velikih dejanjih, ki pa drži mnoge v nedejavnosti*. Na vprašanje o konstruktivnih alternativah je mogoče tu odgovoriti s kritiko tehnologije in njene uporabe v politiki. *Na celi vrsti področij, v umetnosti, v pravu, ekonomiji, pa tudi politiki, prihaja do uporabe zgodovinsko specifičnih tehnoloških postopkov, ki so umetniško, pravno, ekonomsko legitimni, kakor so tudi v sistemu družbene prezentacije legitimni določeni, družbeno in tehnično »preizkušeni« postopki, metode, tehnologije*. To so družbenopolitično legitimni postopki oz. tehnologije podružbljanja. Toda različne tehnologije spodjedajo to obče veljavno legitimnost, takoj ko ni več blokiran sam tehnološki razvoj.

V tej perspektivi se razkrijejo paradoksi, ki so povezani s pravnim institutom »vznemirjanja javnosti« in pravnimi odredbami, ki naj ga preprečujejo. Ti namreč implicirajo kritiko tehnološke neenakosti množičnih medijev, ki postavlja tradicionalne medije, kot so časopis, revija ali knjiga, v neenakopraven položaj z radiom in televizijo, na katerih institut, kot je »prepoved razširjanja« ni smiseln oz. je brezpredmeten. Očitek o

»medijski (ne)enakopravnosti pred zakonom« implicira z vpotežitvijo vprašanja različnih tehnologij javnega obveščanja mnogo več kot faktično neenakost medijev pred zakonom, namreč samo temeljno vprašanje tehnološke problematičnosti prezentiranja družbenih in političnih interesov. Tehnološki značaj radia in televizije, od katerih velja drugi za izrecno »represivni medij«, spodjeda legitimnost pravnih institutov, ki regulirajo dejavnost tradicionalnih medijev. Ta kompleksna problematika zastopanja družbenih interesov, se pravi njihovega artikuliranja, same njihove legitimnosti in legitimnosti njihovega zastopanja, zahteva prelom s tradicionalnim pojmovanjem, ki se sklicuje na Marxov Manifest komunistične stranke, dejansko pa je še starejše: da se celotna družbeno življenjska dejanskost razčlenjuje v razredno dejanskost in da je vse drugo zgolj videz. Da namreč obstojita samo dva razreda in da se vse, kar ni ali kapitalistični razred ali proletariat, kmalu povsem razčleni v ta dva razreda, ki si potem slej ko prej stojita neposredno nasproti.

To pojmovanje se je izkazalo kot netočno in se je treba od njega posloviti. Toda slovo traja dolgo, ugotavlja Haug, cele generacije marksistov ga opravljajo, po obrokih. Z njim je povezano tudi pojmovanje ključnih področij političnega boja, ki je bil tradicionalno vezan na tovarno kot mesto spopada med kapitalom in delom. Spopadi na tem področju pa so vse bolj dobili značaj zgolj reprezentacijskega konflikta in so zgubili svojo substanco. Ta premik torišča spopada povezuje Alain Touraine s temeljnimi značilnostmi postindustrijskih družb, pa naj gre za kapitalistične ali socialistične ureditve. V historično predhodni družbeni organizaciji je bilo stečišče družbene povezanosti in razrednega spopada tayloristična organizacija dela, tovarna, delavnica oz. delovno mesto, tu je bilo odločeno o načinu in ritmu dela. Naj se je ravno konflikt na tej točki še tako politiziral, je bila skupna značilnost kapitalističnih in socialističnih ureditev ravno političnim vprašanjem transcendentalna tayloristična organizacija dela, ki je bila predmet zgolj moralne kritike, ki je svoj predmet fiksirala, ne pa globalno problematizirala. V družbi, ki jo Touraine imenuje programirana družba, torej centralni, »razredni«, družbeni konflikt ni več koncentriran na nivoju organizacije dela, temveč poteka spopad na nivoju upravljanja s proizvodnjo v tako imenovani globalni družbi, torej družbi, ki jo v bistvu obvladujejo monopoli, oziroma ti monopoli iz svoje prejšnje latentne prisotnosti stopijo v imanentno. V spletu teh mnogovrstnih družbenih monopolov, ne samo »gospodarskih«, temveč proizvodnih v smislu monopoliziranja naravnih virov, družbenih funkcij, medijev, političnih strank, kulturnih managementov itn. zavzema ključno vlogo država, ki kot obči družbeni interes zastopa interes omejevanja teh monopol ter kot taka predstavlja družbeno mejo, do katere si ti monopoli drznejo, hkrati pa si prizadevajo, da se identificirajo z njenim interesom in njenimi funkcijami in da nase prevzemajo njene vedno bolj obsežne dolžnosti.

V prejšnji družbi so torej proizvodni odnosi v njihovi neposredni obliki

opredeljevali njen značaj in s tem tudi odločilni konflikt, tako da je premoč tistih, ki so gospodarili z industrijo in mezdnim delom že implicirala oblast, tako da je bila razredna vladavina ne glede na to, ali je šlo za kapitalistične ali socialistične družbene ureditve, vselej taylorističnega tipa. Sama tehnologija je zahtevala podrejenost večine manjšini in jo je obenem legitimirala, saj očitno ni šlo za noben »interes ali pohlep po oblasti«, temveč le za tehnološko neogibnost podrejanja v organizaciji dela, tako kot je na železnici neogibno, potem ko je odpeljal vlak z začetne postaje, da načelniki nadaljnjih postaj, kretničarji, zaporničarji, prodajalci vozovnic itn. itn. korektno opravijo svoje dolžnosti, ki so povezane z vožnjo tega vlaka, ker v nasprotnem primeru postavijo pod vprašaj funkcioniranje celotnega sistema. V takih okoliščinah je postalo delovno mesto odločilno mesto družbenih spopadov; boj za bolj humane oblike dela, skrajšanje delovnega časa, soodločanje o procesu dela, višje plače itn. itn. so postala centralna vprašanja. Tako je postala tovarna in delavnica oz. delovno mesto stečišče razredne zavesti in razrednega spopada vseh bistvenih družbenih kontrahentov, namreč ravno kontrahentov o nakupu in prodaji delovne sile ter zlasti o takšni ali drugačni njeni uporabi na delovnem mestu.

S temi vprašanji so bile povezane klasične marksistične formulacije o razrednem boju in navsezadnje obstoju dveh nasprotnih si razredov, ves kategorialni aparat o družbeni osnovi in nadstavbi, lastnini in brezlastništvu, razvoju produktivnih sil in družbenih odnosih, delu in kapitalu, bistvu in družbenem pojavu itn. itn. To so pojmovanja mladega Marxa in Engelsa iz obdobja Manifesta komunistične stranke, ki se niso izkazala za točna, toda od katerih traja slovo, kot pravi Haug, skozi več generacij marksistov. Tudi izkušnja s fašizmom ni radikalno pospešila tega slovesa. Te koncepcije so imele svojo utemeljenost v taylorističnem značaju razredne oblasti oz. organizacije družbe tako takrat, ko so jo spodbijale kot takrat, ko so jo ignorirale.

V nasprotju s tem pa je razredna oblast v družbi, ki je organizirana po principu informacijske tehnologije, družbi, ki jo Touraine imenuje *programirana družba*, utemeljena ne v organiziranju dela, temveč v *upravljanju s proizvodnimi in informacijskimi aparati*, torej z vzdrževanjem pogosto monopolistične kontrole nad pošiljanjem in tretiranjem določenega tipa informacij. Tudi tu je družbena razčlenjenost legitimirana tehnološko, tehnologija informacijskega sistema implicira čisto določen način organiziranja družbenega življenja. S tem je delovno mesto, delavnica in tovarna suspendirana kot ključno mesto spopada med kapitalom in delom, s čemer je sploh odpravljen status nekega takega privilegiranege mesta. Ta spopad je s tem izgubil svoj center, torej tudi teoretski kraj, od koder je mogoče deducirati njegove oblike in sodbe o njih. Družbene diference in konfrontacije so zato široko razprostranjene, mnogoplastne, kajti vse več družbenih aktivnosti pada pod oblast velikih upravljalških in informacijskih aparatov. S tem je prišlo do prevrata v značaju artikulacije družbenih

spopadov. V devetnajstem in v prvi polovici dvajsetega stoletja je bila najdaljnosežnejša oblika njihove radikalizacije njihovo osredotočenje na politično in pravno področje. Tako sta tudi Marx in Engels konsekvntno v filozofskih, religioznih, ekonomskih, vojaških konfrontacijah eksplicirala njihov eminentno politični značaj, ki je že s tem, da je bil ekspliciran, nakazoval njihovo rešitev in njen pravni status. V središču vseh teh filozofskih, religioznih, ekonomskih itn. vprašanj so bila »delovna razmerja«, delovni proces oz. *ljudje v delovnem procesu*. V informacijsko dominirani družbi je ta proces speljevanja, prevajanja, razreševanja družbenih antinomij v ekonomska vprašanja in politične odnose postal problematičen in se je sprevrnil, kajti mesto konflikta se je premaknilo iz sfere produkcije v sfero potrošnje, v kateri figurira produkcija kot ena od oblik potrošnje.

Potrošnja je namreč »programirana«, in v toliko Tourainova oznaka te družbe zadeva jedro problema: da gre zdaj namreč za »programirano družbo«, tako da pride zdaj do spopada tam, kjer upravljalški aparat določa potrošnjo kakor tudi ponudbo, se pravi proizvodnjo kot posebno formo potrošnje, ter s tem formira družbene relacije. To je zlasti očitno pri potrošnji naravnih virov kot ene od obeh osnov za proizvodnjo. Industrijska potrošnja rudnin, energije, vode in zraka ter z njo povezana polucija dobiva tak obseg, da zahteva neobhodne tehnološke regulative, ki naj omejijo brezmernost te produktivne potrošnje. Vladajoči aparati in država ponovno prevzemajo funkcijo zastopnika oz. zaščitnika interesov »vse družbe«, da pridržijo vsaj del naravnih virov, zraka, vode in zemlje za »neproduktivne« porabnike, prebivalstvo. S tem je utemeljena politična legitimnost vladajočih aparatov, hkrati pa, kot pokaže Touraine, se odpor proti tem aparatom ne dogaja več v imenu političnih pravic ali pravic delavcev, temveč v imenu pravice deločene populacije, da izbere lastni način življenja, namreč v imenu njene politične sposobnosti, ki se pogosto imenuje samoupravljanje.

Delovno mesto, delavnica, tovarna je razveljavljena kot ključno mesto družbene reprodukcije s tem, da regulativi načina potrošnje naravnih virov kot družbeno in politično definira eksistencialna osnova industrije in vseh drugih oblik proizvodnje izgublja vsako samoraslost, zraslost z naravo in postaja njena družbena posredovanost očitna. Na poseben način prihaja to do izraza v regulativih o varstvu narave oz. potrošnikov, ki lahko na mah požrejo ves profit kakšne proizvodnje. S tem profit neha biti transcendentalno gonilo proizvodnje in ostane le še empirični rezultat administrativnega regulativa in družbenega in političnega konsenza. To seveda niti najmanj ne razveljavi blagovne oz. vrednostne forme kot elementarne oblike blagovne produkcije, vendar razveljavlja vsak poskus njenega kvantitativnega rezultata v obliki profita. Profit iz ultima ratio postane zgolj simptom administrativne regulacije in ne zadošča za opredelitev monopolov, ampak monopoli zdaj opredeljujejo profit.

Prej značilno speljevanje družbenih oz. kulturnih problemov na nji-

hovo politično obliko je ne le ustavljeno in odpravljeno, temveč nasprotno politično delovanje prodira na najrazličnejša področja, namreč v boju za eksistencialno osnovo človeka, tako na področje »porabe« zraka, vode, zemlje, proizvodnje energije, kakor na področje medicinske nege, v sfero seksualnosti, v proces izobraževanja, v množične medije, kot aktivnost novih socialnih gibanj. Ta gibanja spodbijajo togo diferenciacijo med potrošnjo in proizvodnjo, s katero je bila proizvodnja tradicionalno izvzeta in pojmovana kot v vsakem pogledu upravičena, nedotakljiva. To je bil samo drug izraz za brezumno ropanje naravnih virov in splošnih naravnih eksistencialnih pogojev ljudi, ki je substituiralo neproduktivne družbene ureditve in oblike produkcije, mogoče pa je bilo zaradi monopola v družbenih in političnih oblikah.

Socialna gibanja so zato v prvi vrsti gibanja proti monopolom, nakopičeni družbeni in politični moči enega dela družbe in mehanizmom, ki te monopole legitimacijsko utemeljujejo. Ti monopoli se namreč izražajo, fiksirajo, kot *samoumevne difference političnih in nepolitičnih sfer družbenega življenja*. Marksizem, ki participira na izpostavljanju legitimnih področij raziskovanja, produktivnih sil, produkcijskih odnosov, političnih strank in sistemov, obćih kulturnih fenomenov itn., se izpostavlja temu, da sam postane legitimacijska družbena teorija. Namreč takoj ko se omeji na analizo zgolj konvencionalnih in institucionalnih oblik družbenega življenja in družbenih konfliktov. Produktivno lahko torej obstoji le, če se odpove kakršnikoli metodološki in »nazorski« samoumevnosti, se formira in radikalizira iz konfliktov, iz katerih nastajajo nova socialna gibanja oz. iz njihove povezanosti.

Raziskovalci teh gibanj so zato upravičeno opažali in poudarjali, da se je s tem tudi spremenil vizirani subjekt družbene angažiranosti, spremembe. To zdaj ni del družbe, ki ji reprezentira vso njeno »ničnost«, ki nosi vso težo družbene »sprevrženosti«, ki uteleša »izrojenost«, podvrženost itn., kajti v njegovem imenu se je že etabliral nek drug del družbe, tako da se je tu resničnost družbene odtujenosti razšla s svojim pojmom, v imenu katerega se legitimira njeno nasprotje oz. ravno razkriva zgolj njegova *nominalna eksistenca*. Z razveljavljanjem delovnega mesta, delavnice in tovarne kot odločilne točke družbenih nasprotij in konfliktov je postala nujna ponovna tematizacija tistih družbenih funkcij, ki so bile z njo utemeljene. Ta vprašanja so se v marksizmu osedotočila na redefiniranje mesta in vloge proletariata, razpravo o »modernem proletariatu« in jih je posebej apostrofiral André Gorz v knjigi *Adieu au proletariat*. Problem ni postavljen kot »proletariat da ali ne«, temveč kot problem redefiniranja značaja in sprememb celotne družbe, ki so bile implicirane z njegovim formiranjem. Družbena gibanja agirajo v interesu celotne družbe, proti njenemu celokupnemu obubožanju, kolonizaciji, razdejanju njenih eksistencialnih osnov. Univerzalnost človeškega interesa, ki jo odkrivajo in s katero se legitimirajo, pa zanje ni abstrakten pojem, ki že od vselej eksistira v svoji formalni neproblematičnosti, temveč nekaj konkretno

družbenega in praktičnega. »Kolonizacija življenjskega okolja«, uničenje najelementarnejših pogojev življenja, kot so naravni viri – voda, zrak, zemlja –, stabilnost miru med državami, seksualna represija in njeno raznovrstno medijsko, teoretsko, politično in pravno fiksiranje, kulturno siromašenje, ne implicira v demokratični družbi različnih oblik protesta zunaj in onkraj institucij, ampak animira družboslovno metodologijo, ki neogibno aktualizira problematizacijo občečloveških osnov eksistence. Vsi ti procesi namreč vodijo k neogibni institucionalizaciji in etatizaciji oz. širjenju javne sfere na različna področja »zadovoljevanja človeških potreb«, s tem pa k birokratizaciji sistemov, ki jih regulirajo. Toda tu ni več mogoča deklarativna nevtralnost države, ki je v prejšnjem stoletju še pretendirala na to, da je pogodba o delu pač pogodba, ki obe pogodbeni stranki zavezuje k njenemu respektiranju, sama pa se lahko umakne iz njenega neposrednega reguliranja. Tu je pač država še nastopala kot ena od zainteresiranih strank, ki ji je pač šlo za legalnost tega razmerja, zato ga je le legalizirala, fiksirala z zakonom. Danes je nasprotno vpletena k konkretne odločitve in ukrepe o omejenih virih in proizvodnih silah, hkrati pod pritiskom monopolov in javnega mnenja, tako da se ne more več prezentirati kot nevtralen in nad družbo vzdignjen njen lastni obči interes. Natančneje, institucionalne aktivnosti ter reguliranje potrošnje in proizvodnje so instrumentalizirane, kot take izgubljajo legitimnost občečloveškega interesa.

Ta institucionalizacija življenjskega okolja vodi k novim spopadom na liniji spoja sistema in tega okolja, pokaže Habermas v razpravi o novih družbenih gibanjih. Ti spopadi niso več klasični spopadi v sferi »materialne reprodukcije«, kajti pojem materialnosti je v perspektivi destrukcije življenjskih pogojev ljudi postal brezpredmeten, oziroma simptomatičen za razsvetljsko pojmovanje sveta, ki postavlja v središče pojem rasti kot središčno racionalno kategorijo. Toda zveza med ohranjanjem elementarnih pogojev za življenje in rastjo produkcije je že zdavnaj nehala biti samoumevna, država blagostanja utopija, ki je bila ravno povezana s prakso nebrzdanega ropanja narave in naravnih virov produkcije. Pojem rasti je tako prišel v središče kritike in protesta družbenih gibanj, in s tem se je v praktičnih vprašanjih družbene teorije in marksizma ponovno aktualizirala *kritika razsvetljenstva*, ki jo je prakticirala *kritična teorija družbe* v tridesetih letih. Pa tudi v eksistencializmu tiste dobe, zlasti Heideggru, je bila implicirana kritika tehnike in tehnologije in njena neavtentičnost nasproti človeškemu bivanju, torej motiv, ki je s problematiko družbenih gibanj ponovno stopil v središče interesa. Hkrati pa je za te oblike protesta in družbenih spopadov značilen njihov neinstitucionalni značaj, ki je povezan s kontroverzami »na področju kulturne reprodukcije, družbene integracije in socializacije« (Habermas). Kategorija lastnine je v konfliktih o samem konceptu rasti ravno tako zašla v protislovje med njenim normativnim statusom in dejanskim izrazom družbenega monopola in moči. Po eni strani je bila degradirana v formo družbene

nevezanosti ljudi na produkcijske pogoje v dobi informatike, tako da se je kmet spremenil v industrijskega delavca, ko bančni kredit in agrarna industrija še edino posredujeta med njim in »njegovo zemljo«. Strateški naravni viri, zlasti na področju energetike in predelave železa in aluminija, pa so postali ključna proizvodna panoga ne samo zaradi v njih koncentriranega družbenega monopola, temveč tudi zaradi koncentrirane destrukcije naravnega okolja, ki je z njimi povezana, vendar ritem njihovega razvoja diktira delovanje celih industrijskih verig. Na teh področjih ravno intenziven industrijski razvoj, rast, prinaša prav tako intenzivno obubožanje, ki se izkazuje na dva komplementarna načina: kot radikalna destrukcija življenjskega okolja, ki ima za posledico intenzivno selitev teh industrij v dežele »tretjega sveta«, ki naj bi s tem dohitele industrijski razvoj najrazvitejših družb, toda le s pomočjo finančnih kreditov, ki ob kolosalnih industrijskih projektih postajajo kolosalni mehanizmi eksploatacije sicer prej še avtonomnih produkcijskih zmožnosti teh dežel. Najbolj intenzivni idnustrijski razvoj, zlasti na področju energetike, z jedrskimi elektrarnami in železarnami in proizvodnjo aluminija, postaja torej strateško področje za siromašenje in družbeno, politično in kulturno kolonizacijo industrijsko zaostalih dežel. Ponovna opredelitev pojma gospodarske rasti aktualizira za marksizem tudi redefiniranje problema lastnine in sploh družbenega razmerja do naravnih virov.

Skupna značilnost družbenih gibanj je njihovo angažiranje v javnosti in za angažiranje javnosti. To je že samo po sebi tudi oblika politizacije družbenih vprašanj, ki se jim gibanja posvečajo. V tem pogledu pripada ključna vloga množičnim medijem, ki so na različne načine izpostavljeni vplivom različnih gospodarskih in političnih monopolov, s katerimi se ta družbena gibanja spopadajo. Zato dobijo v enem delu oblike protesta neogibno neinstitucionalizirano medijsko formo, kot protestne povorke, shodi, javne diskusije itn., dokler so izpostavljene medijski ignoranci. Vendar tudi v teh oblikah z javnim nastopanjem animirajo pozornost množičnih medijev in si s tem utirajo pot v javno razpravo, takoj ko postanejo teme, za katere so angažirane, družbeno legitimne. V tem smislu pripada množičnim medijem vloga socializiranja in legitimiranja družbenih gibanj, s čemer dokumentirajo demokratični značaj tako vse družbe, teh medijev samih in obenem družbenih gibanj.

Toda postavljanje novih tem in zahtev oziroma nasprotovanj v množični in javni obliki, njihovo polemično ekspliciranje, ima praktično kulturne, moralne in zakonske, se pravi pravne in politične implikacije. Morala v tej perspektivi neha biti nevtralna družbena stvarnost, temveč postane oblika družbene akcije, ki ji je zoperstavljena neka druga akcija. Onesnaževanje narave, proizvodnja orožja ali militarizacija družbe, omejevanje demokratičnih pravic javnosti, seksualno motivirana represija, poseganje države in industrijskih monopolov s izobraževalne sisteme itn. animira družbena gibanja, da si javno prizadevajo s svojimi zahtevami ali oporekanjem za spremembo stare legitimne zakonadaje na področjih, ki

regulirajo te razmere, obenem pa s svojim javnim političnim angažiranjem moralno legitimirajo drugačne civilizacijske in praktično kulturne prakse individualnega in množičnega ravnanja. Zato ciljev teh družbenih gibanj ni mogoče opredeliti enoznačno, kajti njihove akcije so neogibno naravnane na konkretne družbene projekte, ki pa hkrati predpostavljajo določeno perspektivo celotne oz. »globalne« družbe. V tem smislu so družbena gibanja, o katerih govorim, vselej naravnana k prihodnosti, od sedajosti se distancirajo in od nje nekaj zahtevajo v interesu prihodnosti. V tem je njihov »utopični« značaj, tako kot v njihovi neinstitucionalnosti ali pomanjkljivi institucionalnosti, ker izhajajo od konkretnih problemov, ki razdeljujejo družbo, zastopajo pa njen interes v celoti in kot celote.

Obstoji neka »notranja vez«, povezanost, med vsemi temi gibanji, ki se izraža v njihovem javnem, politično angažiranem delovanju za spremenjanje življenjskega okolja oz. njegovega kulturnega ohranjanja, ki jo je abstraktno mogoče opredeliti kot boj za demokratizacijo družbenih form bivanja in njihove legitimnosti v javnosti. K temu spada avtonomnost posameznih gibanj, ki so aktivna ob specifičnih vprašanjih, in ki se kot družbena gibanja ravno šele definitivno vzpostavijo, ko opazijo to svojo povezanost z drugimi gibanji, hkrati pa nujnost ostajanja v diferenci do njih. Nobeno od teh gibanj, tudi tista ne, ki so se politično in medijsko najbolj uveljavila, ekološko, mirovno ali seksistično, ne morejo absorbirati drugih, ne da bi institucionaliziranje odpravilo njihovo samo bistvo. V tem smislu je tudi brezpredmetno rangiranje gibanj glede na ostala, ker samo izraža njihovo lastno nerazumevanje njihove celokupne povezanosti.

Njihova bistvena različnost od klasičnih političnih strank pa se izraža tudi v njihovi nepopolni politični unificiranosti, ki ne dopušča rigoroznega podrejenja njihovih privržencev pod nek politični program, temveč tak program samo sankcionira že obstoječo akcijsko enotnost. Institucionaliziranje v njih torej ostaja podrejeno konkretnemu angažiranju. To pa ima za konsekvenco specifične difference med temi gibanji in v njih. Običajno jih takrat, ko prihajajo do jasnega izraza, imenujejo difference med fundamentalisti in realisti. Pri prvih gre za *principialno* vztrajanje pri političnem angažiranju brez institucionaliziranja, torej tistem, kar je je elementarna oblika gibanja, toda zdaj vzdignjena na institucionalno politično ujetost, v katerem je predstavništvo kot klasičen princip političnega agiranja zavrnjeno. Vsakršna participacija pri politični oblasti je v tej perspektivi že moralno označena kot odpoved ciljem in smotrom družbenih gibanj. Pri drugih pa gre za same *pogoje možnosti delovanja* teh gibanj in njihovih ciljev, ki se lahko razidejo z njihovimi direktnimi oblikami oblikami uresničevanja, jih celo opuščajo in sprejemajo zakon, to je tradicionalno formulirano moralo politične aktivnosti in eksistencialne podlage življenja ljudi, kot izrecno področje angažiranja. Te razlike v praktičnem angažiranju so povezane z intelektualno različno tradicijo, ki sega nazaj do razsvetljenstva in izraža difference v družbenih gibanjih na prelomu srednjega in novega veka.

Na eni strani je tu Rousseau, ki je s svojo analizo predstavniške politične participacije izrazil osnovni ton fundamentalistične radikalne politične angažiranosti in abstinence, hkrati pa s situiranjem problematike narave anticipiral sodobno fundamentalistično pojmovnje tehnologije kot načelno (in v celoti) problematične. Na drugi strani pa je kritično angažiranje Voltaira, ki je fundamentalistične politične spise Jeana Mesliera objavil v povzetku enega njihovega dela, ter s tem izrazil nujnost, da se to angažiranje vendar legitimira v javnosti, četudi se s tem izpostavlja očitku, da nasprotno samo legitimira javnost. Toda s fundamentalistične pozicije se ravno na ključnem mestu ne problematizirajo, izzivajo meje oz. omejenosti institucionalne politike, namreč tam, kjer se družbena gibanja vključujejo vanjo.

Zato s kaže, da ni rešen niti najbolj elementarni problem definiranja, kaj pozitivno so ta gibanja in katera sodobna družbena gibanja je sploh mogoče šteti med nje in katera ne. Njihovo definitivno konstituiranje je namreč povezano z njihovim samodoumetjem, ko »spregledajo«, opazijo, svojo povezanost z drugimi, paralelnimi gibanji v obliki svoje neogibne »samostojnosti«, torej to povezanost v obliki nujnih organizacijskih in akcijskih avtonomnosti, ki tudi v skupnih akcijah dopušča oz. »prenese«, »vzdrži« njihovo originalnost in povezanost z »lokalnimi«, konkretnimi motivi angažiranja.

V toliko se del družbenih gibanj, ki se je profiliral po različnih deželah v obliki *narodnih akcij*, ki so se uprle kulturnemu in jezikovnemu stapljanju ter vplivu priseljenih delavcev, da bi ne izgnila narodna avtentičnost, vzdigne nad motive svojega nastanka in njihov fundamentalizem spremeni v institucionalno angažiranje za fiksiranje izgubljenih se kulturnih in političnih mej institucionalne politike. Sem in tja jih sicer še vedno prištevajo med nova družbena gibanja, ker so otroci aktualne svetovne gospodarske in civilizacijske krize – in po svojem izvoru to nedvomno so. V tem smislu se je formirala oznaka o konservativnih družbenih gibanjih, v kateri pa se zabrisuje dvojna opredelitv »subjekta« teh gibanj: fundamentalizem je elementarna oblika angažiranja v vseh teh gibanjih, element njihovega abstिनiranja od institucionalne politike, ki se reproducira v njihovih »višjih«, teoretskih, medijskih prezentacijah. Toda ko se osamosvoji kot angažiranje za fiksiranje kulturnega in političnega značaja meja institucionalne politike, torej kot zahteva po represiji nad marginalnimi družbenimi skupinami in njihovim razdiralnim kulturnim in političnim vplivom, se že sam institucionalizira v obliki strankarskih akcij in kot nasprotje družbenih gibanj. V tem se kaže, kako klasična terminologija o političnih strankah in njihovem političnem spektru o levi in desnici ni preprosto uporabljiva in prenosljiva na družbena gibanja. Pri teh gibanjih ni mogoče abstrahirati od njihove geneze.

K tej njihovi genezi pa bistveno spada njihovo izhajanje ne le od centralnih družbenih in političnih problemov, ki so v tem tekstu nakazani, temveč prav tako tudi od njihovega analitičnega zapopadenja, razumeva-

nja, »konstruiranja«. Le v tej perspektivi je rešljiv problem *empiričnega konstatiranja novih družbenih gibanj*. Ali kot izpostavi Alberto Melucci, ta družbena gibanja so objekt, ki ga je ustvarila (družbena) analiza. Takoj ko jih skušamo razumeti brez te njihove analitične utemeljenosti, brez njihove »znanstvene podlage«, se nam izmaknejo kot zgolj »obrobni« družbeni fenomeni, izpred oči nam igine njihova »simptomatičnost«, njihova povezanost z bistvom in prihodnostjo vse družbe. Ta njihova analitična utemeljenost pa izhaja od »kritične teorije družbe« oz. od tematizacije »podružbljenja« pri Adornu in Horkheimerju ter od diskusije med Walterjem Benjaminom in celotno »šolo«. Raziskovanje novih družbenih gibanj zato navaja vrnitev k njihovi teoretski utemeljitvi v »frankfurtski šoli«.

Literatura:

Claus Offe: *New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics*, rokopis na Netherlands Institut for Advanced Study, Wassenaar 1982/83.

Alberto Melucci: *Ten Hypotheses for the Analysis of the New Movements*, v D. Pinto (ed.) *Contemporary Italian Sociology*. Cambridge University Press, 1981.

Jürgen Habermas: *Novi društveni pokreti*, iz teksta: *Tasks for a Critical Theory of Society*, *Marksizam u svetu*, 3/1983, str. 39-46.

Wolfgang Fritz Haug: *Plurarel Marxismus. Beiträge zur politischen Kultur*, Band I, *Argument*, Berlin 1985.

Alain Touraine: *La voix et le regard*, Seuil, Paris 1978; prevod: *Sociologija društvenih pokreta*, Radnička štampa, Beograd 1983.